

Een beeld van een man

Mosse en het moderne mannelijke stereotype

'Tegenwoordig denk ik bij het zien van bijna alle heren die de reclamepagina's van *New York Times Magazine* sieren: alweer een homo'.

Dat schreef de in New York gevestigde Vlaamse columniste Jacqueline Goossens onlangs in *DM Magazine*. Ze heeft het in die bijdrage ook over de groeiende 'zachte macht' van homomannen in de westerse wereld (Goossens, 2005, p. 23). Het wordt wel vaker opgemerkt dat gays vandaag het beeld van de man bepalen. Nogal wat commerciële tv-zenders hebben een programma waarin vlotte homo's een wat klunzige heteroseksuele man restylen tot een modieuze en aantrekkelijke kerel. Homo's maken de man. Nochtans, zo merken trendwatchers op, leidt deze homo-invloed in de sfeer van mode, media en reclame niet tot een 'vervrouwelijking' of 'verwekelijking' van het algemene manbeeld. Homomannen blijken immers fanaten van een 'straight look'. De Nederlandse fotograaf Ruud van der Peijl verklaarde in een recent interview met het gay glossy mannenmagazine *sQueeze* dat het oude beeld van de 'vrouwelijke' homo al lang niet meer klopt: 'wij [homomannen] zien er tegenwoordig uit als een soldaat, een agent, of

een kantoorklerk'. Het verschil tussen homo en hetero is niet meer van het lichaam af te lezen. 'Alhoewel, als ze er heel erg hetero uitzien dan zijn ze tegenwoordig waarschijnlijk homo' (Boutoutouh, 2006, p. 24). *sQueeze* deinst er trouwens ook niet voor terug om de echte mannen van de mietjes te onderscheiden. De 'verwijfde metroseksuele man' heeft afgedaan, zo stelt men vast (LaBouche, 2006a, p. 15). Nichterigheid wordt maar best zoveel mogelijk vermeden: 'Flink nichterig zijn kan heel lekker wezen, kan grappig zijn en kan zelfs bevrijdend werken. Er is echter een nadeel: nichterig zijn is nooit sexy' (LaBouche, 2006b, p. 20).

Hoe zit dat nou? De mannen in reclame-advertenties zien er zo homo uit, maar homo's zien er dan weer erg hetero uit. Leven we in een 'omgekeerde wereld', zoals Van der Peijl beweert? Zijn we op een historisch keerpunt aanbeland? In deze bijdrage wil ik nadenken over deze vragen vanuit de geschiedenis van het mannelijke lichaam. Meer bepaald zal ik daarbij het werk van de bekende joods-Amerikaanse historicus George L. Mosse centraal stellen. Of beter, ik zal tonen waar Mosse's historisch verhaal gebreken vertoont. Onvermijdelijk zal deze bijdrage lezen als een

GEORGE L. MOSSE

kritiek op het werk van Mosse. Mijn bedoeling is nochtans allesbehalve polemisch. Het valt mij op hoe weinig het werk van Mosse aanleiding schijnt te geven tot academische discussie. Mosse wordt wel geciteerd, maar zelden worden zijn stellingen het uitgangspunt van onderzoek. Toch is hij een van de weinige auteurs die de verbeelding van de man in een relatief lang tijdsperspectief hebben bestudeerd. Juist omdat ik deze onderwaardering van Mosse betreurt, plaats ik hem in deze bijdrage centraal.

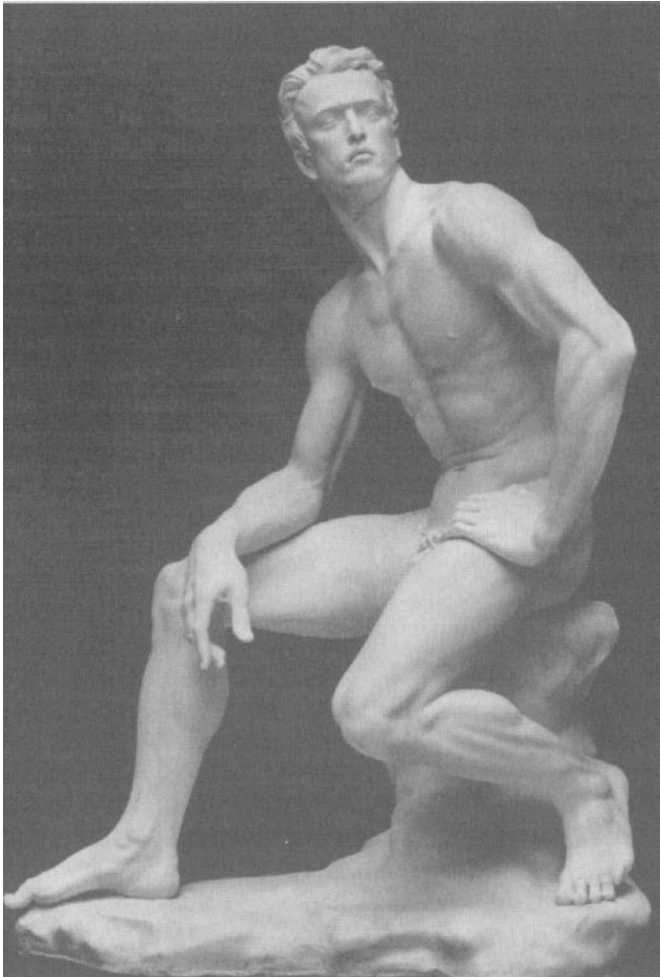
'I came to believe that the existence of outsiderdom was built into modern society as a prerequisite for its continued existence and the self-esteem of its insiders. The insider and the outsider are linked; one cannot exist without the other, just as there can be no ideal type without its antitype.'

(Mosse 2000, p. 181)

Dit besef lag, volgens Mosse zelf in zijn postuum gepubliceerde memoires, aan de basis van *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity* (1996). In dit werk beschrijft Mosse inderdaad hoe het moderne stereotiepe manbeeld sinds zijn ontstaan in de tweede helft van de achttiende eeuw werd gecultiveerd en onderhouden in een constante tegenstelling met het beeld van de 'buitenstaanders' en 'vijanden': vooral joden en homoseksuelen. Mosse was beide: joods én homoseksueel. In zijn memoires noemt hij zichzelf ook herhaaldelijk de 'double outsider' (Mosse, 1996, p. 118). De moderne 'mannelijkheid' was voor Mosse dus een vreemde, vijandige en bedreigende constructie. Maar hij werd er – zo zal ik trachten aan te tonen – ook door verleid en verblind. Maar laat ik beginnen met een uiteenzetting over Mosse's visie op het ontstaan van de moderne mannelijke stereotype.

Griekse mannelijke schoonheid

Volgens Mosse moet het ontstaan van het moderne, stereotiepe manbeeld gezien worden in nauwe samenhang met het ontstaan van de moderne burgerlijke samenleving vanaf het midden van de achttiende eeuw. De nieuwe dominante burgerklasse paste het oudere aristocratische, ridderlijke manbeeld aan de eigen gevoeligheden aan. In zekere zin werd het nieuwe beeld van de man opgegraven van onder het stof van eeuwen. De *Griek revival* in de tweede helft van de achttiende eeuw leverde het esthetische ideaal voor de nieuwe mannelijkheid. De 'Apollo van de Belvédère' werd het model voor de komende twee eeuwen. De Griekse, naakte helden

'PREDESTINATION', OSCAR BREKER (1941)

straalden zowel kracht als beheersing uit. De marmeren beelden waren geen ode aan de brute kracht, maar aan de wilskracht, aan de harmonie tussen lichaam en ziel. De perfecte lichamen waren het product van training en doorzettingsvermogen. Volgens Mosse speelde dit esthetische ideaal vanaf de achttiende eeuw een cruciale rol in de burgerlijke maatschappij en politiek: het mannelijk lichaam werd een metafoor voor orde en vooruitgang.

Ondanks grote politieke omwentelingen, regimewisselingen en transformaties bleef de burgerlijke hang naar orde en vooruitgang de hele negentiende en twintigste eeuw voortbestaan. Derhalve bleef ook de metafoor – het krachtige mannelijke lichaam – min of meer ongewijzigd. Mosse stelt daarom dat 'the history of modern masculinity lacks dramatic tension' (Mosse 1996, p. 78). Herhaaldelijk werd het mannelijke stereotype uitgedaagd, door de 'decadente' kunstenaars en intellectuelen van het fin-de-siècle bijvoorbeeld, door het feminisme of door het socialisme van Max Adler. Ironisch genoeg draaiden deze aanvallen steeds uit op een versterking van het stereotiepe manbeeld. Alternatieve manbeelden werden het voorwerp van pathologisering en psychiatrisering en op die manier gemarginaliseerd, of zij werden aangepast, toegeëigend, onschadelijk gemaakt en geïncorporeerd in het heersende beeld van de 'mannelijke man'. Vanaf de late achttiende eeuw tot nu veranderde er weinig aan het beeld van de man. Met de fascistische man bereikte het mannelijke stereotype 'enkel' zijn climax:

'There is, surely, a world of difference between the clean-cut Englishman, the all-American boy, and the ideal member of the SS. Yet all shared essentially the same masculine stereotype with its virtues, strength, and aesthetic appeal, whether it was restrained, non-violent, and even compassionate, or uncompromising, ready to do battle by all means at hand. Fascism, and especially National Socialism, demonstrated the awe-

some possibilities inherent in modern masculinity when it was stripped down to its warlike functions.'

(Mosse, 1996, p. 180)

Het stabiele, diepgewortelde beeld van de Griekse mannelijke schoonheid, dat als metafoor gold voor het burgerlijk streven naar orde en vooruitgang, was een standaard die individuele mannen zo dicht mogelijk trachtten te benaderen. De 'maatschappij' – Mosse is volgens sommigen ergerlijk vaag in het gebruik van termen als 'maatschappij' en 'natie' (Allen 2002, p. 200) – verspreidde een ideaalbeeld en reikte meteen middelen aan om dat ideaalbeeld ook in de praktijk om te zetten. De turnbeweging, sport op school, verplichte militaire dienst; het waren kanalen waarlangs burgers konden worden gemodelleerd naar het gewenste model. Zonder de term precies te omschrijven, gebruikt Mosse ook herhaaldelijk het begrip 'internalisering'. Jongens en mannen spiegelde zich aan het stereotiepe beeld dat hen voorgehouden werd op school, in jeugdbewegingen, in studentenverenigingen, in avonturenromans, in de verering van de helden van de wereldoorlogen. Zij probeerden om via hun uiterlijke verschijning en gedrag als echte mannen over te komen.

Man werd men dus door het verwerven van specifieke eigenschappen zoals fysieke kracht, doorzettingsvermogen, moed en beheersing. Ideale mannelijkheid werd echter niet alleen 'positief' ingevuld, maar kreeg ook vorm door haar af te zetten tegenover 'countertypes'. Aangezien het mannelijk stereotype een metafoor was voor de geordende maatschappij, waren de 'tegentypes' de belichamingen van de vijanden van deze harmonische samenleving. Zij waren buitenstaanders, asociaal. Zij waren bovendien lelijk en verwijd. In toenemende mate werden zij ook het voorwerp van een gemedicaliseerd discours dat hen maakte tot 'abnormaal' en 'ziek'. Tot deze groep van onmannelijke 'tegentypes' behoorden onder meer zigeuners, landlopers

en joden (groepen die niet beschikten over een eigen territorium), seksuele devianten (voornamelijk homoseksuelen) en gewoontemisdadigers. Zoals veel andere auteurs, benadrukt Mosse dat de ideale mannelijkheid niet in de eerste plaats werd afgebakend tegenover 'vrouwen', maar tegenover 'onmannelijke mannen'. Het waren immers deze 'vrouwelijke mannen' die de genderorde en -hiërarchie in gevaar brachten. Alhoewel Mosse in *The Image of Man* niet meteen veel aandacht heeft voor de historische constructie van vrouwelijkheid en zich evenmin erg beïnvloed toont door feministisch onderzoek, wordt wel min of meer geïmpliceerd dat de centrale positie van het mannelijke stereotype in de moderne samenleving de 'patriarchale' genderverhoudingen bevestigde.

Mannelijkheid en hegemonie

Mosse schreef *The Image of Man* aan het einde van zijn carrière als historicus.¹ Hij debuteerde met onderzoek naar Engeland in de zestiende eeuw. Het grootste deel van zijn loopbaan hield hij zich echter bezig met de culturele en politieke geschiedenis van negentiende- en twintigste-eeuws Europa en hij werd het meest bekend met zijn trendsettend werk over het nationalisme en fascisme. Mosse benaderde de moderne politiek op een heel nieuwe manier. Hij verruimde het onderzoek door sterk de nadruk te leggen op 'culturele' factoren. Zo kwam hij uiteindelijk ook al snel terecht bij het belang van gender en seksualiteit in moderne massabewegingen zoals het fascisme. Mosse ontwikkelde zijn eigen ideeën op dat vlak, dus buiten de academische onderzoeksgroepen 'Genderstudies' die tezelfdertijd aan alle Amerikaanse universiteiten ontstonden. Ook in zijn memoires is weinig te merken van een groeiende interesse in dat nieuwe, opwindende, interdisciplinaire onderzoeksterrein, alhoewel hij daar, als editor van *The Journal of Contemporary History* en fervent congresganger, ongetwijfeld niet naast kon kijken. Mosse treedt daarom niet of nau-

welijks in dialoog met de grote gendertheoretici of genderhistorici. En omgekeerd wordt het werk van Mosse nauwelijks opgemerkt of opgepikt door de academische beoefenaars van Genderstudies.

Ook in *The Image of Man* positioneert Mosse zich niet binnen het expanderende veld van het onderzoek naar mannelijkheid. Dat leidde tot geïrriteerde reacties van sociale wetenschappers die Mosse bijvoorbeeld verweten geen kennis te hebben genomen van het werk van de Australische socioloog Connell dat sinds de jaren 1980 opgang maakte (Schwalbe, 1997, p. 321). Ook 'echte' genderhistorici merken onmiddellijk de grote parallellen tussen Mosse's visie en het concept 'hegemonic masculinity' zoals dat vooral door Connell is ontwikkeld; een concept dat binnen *Men studies* ondertussen ongeveer zelf een 'hegemoniale' positie heeft verworven. In de praktijk krijgt het concept 'hegemoniale mannelijkheid' vaak een brede en 'zwakke' betekenis als 'the "common sense" of gender as acknowledged by all men save those whose masculinity is oppositional or deviant' (Tosh, 2004, p. 47). Hegemoniale manbeelden vindt men met andere woorden in de *mainstream*, of zo men wil, de *malestream*. Maar Connell is veel scherper en strikter in zijn definitie. Hij sluit aan bij Gramsci's oorspronkelijke hegemoniebegrip door 'hegemoniale mannelijkheid' in onmiddellijk verband te zien met de maatschappelijke macht. Daarbij vertrekt hij vanuit de feministische premisse dat die macht 'patriarchaal' is georganiseerd en dus de onderschikking van vrouwen aan mannen veronderstelt. Zo komt hij tot de veel-geciteerde definitie:

'Hegemonic masculinity can be defined as the configuration of gender practice which embodies the currently accepted answer to the problem of the legitimacy of patriarchy, which guarantees (or is taken to guarantee) the dominant position of men and the subordination of women.'

(Connell, 1995, p. 77)

Voor Connell verzekert hegemoniale mannelijkheid dus het voortbestaan van de patriarchale verhoudingen. Het onderschikken en onderdrukken van afwijkende vormen van mannelijkheid is daarin cruciaal:

'Hegemony relates to cultural dominance in the society as a whole. Within that overall framework there are specific gender relations of dominance and subordination between groups of men.'

(Connell, 1995, p. 78)

Precies door bepaalde uitingen van mannelijkheid te verdringen en te marginaliseren, wordt de bestaande macht van mannen over vrouwen bestendigd. En die maatschappelijke verdringing van afwijkende mannelijkheid, en dus de bevestiging van de patriarchale onderdrukking van vrouwen, gebeurt niet zozeer door de uitoefening van geweld, maar door de massale promotie, via de media bijvoorbeeld, van een ideale mannelijkheid².

De gelijkenissen met de visie van Mosse zijn opvallend. Wanneer de bekende Britse historicus John Tosh in een recent artikel over de receptie van het concept 'hegemoniale mannelijkheid' in de geschiedschrijving een voorbeeld moet geven van het 'strikte', Connelliaanse gebruik van de term, verwijst hij precies naar *The Image of Man* (Tosh, 2004, p. 49). Ofschoon Mosse op geen enkele manier naar de theorie van Connell verwijst, lijkt zijn historisch verhaal er een perfecte illustratie van. Een veel betere illustratie dan de onhandige poging van Connell zelf om de geschiedenis van de hegemoniale mannelijkheid te schetsen. Zowel bij Connell als Mosse is de ideale mannelijkheid, zoals die is verbeeld in de *mainstream*-cultuur, essentieel in de bevestiging van de maatschappelijke macht en orde. De ideale mannelijkheid wordt niet steeds belichaamd door de machtshebbers zelf, maar vaak door acteurs of fictieve helden. Toch moet er volgens Connell steeds een zekere overeenkomst zijn tussen het culturele ideaal

en de institutionele macht:

'So the top levels of business, the military and government provide a fairly convincing *corporate* display of masculinity, still very little shaken by feminist women or dissenting men.'

(Connell, 1995, p. 77)

Op een gelijkaardige manier, maar met een ander vocabulaire, noemt Mosse mannelijkheid 'het cement van de moderne samenlevingen' (Mosse, 1996, p. 193) en legt hij een direct verband tussen de culturele representatie van mannelijkheid en de moderne sociaal-politieke vestiging van orde en macht.

Het mannenlichaam als politiek symbool

Eerder merkte ik reeds op dat Mosse in de verbeelding van de moderne ideale mannelijkheid weinig verandering zag, precies omdat ook de achterliggende hang naar maatschappelijke vooruitgang en orde (of respectabiliteit) constant bleef. Zo kwam Mosse tot de vaststelling dat de nationaal-socialistische man niet wezenlijk verschilde van de andere, oudere representatie van het mannelijke stereotype. Daarmee week Mosse duidelijk af van zijn eerdere visies op de opkomst van het nationaal-socialisme. In zijn eerdere werk sloot hij meer aan bij de toen gangbare stelling dat het nazisme het resultaat was van een Duitse *Sonderweg*; een aparte gang van de Duitse geschiedenis. Door in zijn later werk het fascisme meer te beschouwen als een modern politiek fenomeen dat past binnen de verbreding en 'massificatie' van de politiek vanaf de Franse Revolutie, kwam hij tegemoet aan de kritiek op de *Sonderweg*-these. Het fascisme was niet een soort vreemde demon in een liberaal Europa, maar het behoorde tot de 'logica' van de moderne ontwikkelingen zelf (Aschheim, 1999). Mosse's stellingen in *Nationalism and Sexuality* (1985) en *The Image of Man* over de centrale betekenis van 'manne-

lijkheid' voor de moderne massapolitiek, onderstrepen de continuïteit tussen het Europa van de Verlichting en het Europa van het fascisme.

Mosse beschrijft in zijn memoires hoe hij zelf op een elitaire Duitse kostschool in de jaren dertig werd opgevoed met het ideaalbeeld van de Arische man. De George Mosse waar we het al de hele tijd over hebben, werd in Berlijn geboren in 1918 als Gerhard Lachmann-Mosse, zoon van de joodse, rijke persmagnaat Hans Lachmann, die via het huwelijk met Felicia Mosse erfgenaam was geworden van het persimperium dat door Rudolf Mosse was opgebouwd. De jonge Gerhard groeide op in de grootste luxe en welstand. Op zijn tiende werd hij ingeschreven in het internaat van Salem dat werd gerund volgens de principes van de Engelse elitaire *public schools*, aangevuld met een flinke dosis Duits nationalisme. De school werd geleid door de niet-praktiserende jood Kurt Hahn, die doordrongen was van het belang van de regeneratie van de Duitse natie na de vernedering van Versailles. Zijn opvoedingsmethode was vooral gericht op Spartaanse karaktervorming. In zijn *mémoires* schrijft Mosse: 'Kurth Hahn believed that a well-formed body – manly beauty – was an important sign of strength of character' (Mosse, 2000, p. 63). Een dergelijke opvatting over het welgevormde lichaam als een uiterlijk teken van innerlijke kracht omschreef Mosse in *The Image of Man* als typerend voor de burgerlijke omgang met het mannelijke stereotype.

Als joodse jongen die op kostschool zijn eigen afkomst zoveel mogelijk verborgen hield, ervoer Mosse naar eigen zeggen een minderwaardigheidscomplex:

'Looking back (...) it seems to me that both my feeling of loneliness and the pressure of an ever more articulate anti-Semitism in German society may have played their part. Almost unconsciously, any minority will, tragically, often measure itself against the

dominant ideal – in this case that of an Aryan manliness. Here, I obviously fell short' (Mosse, 2000, p. 64).

In die context spreekt Mosse ook over zijn eigen onbewuste 'internalisering van het joodse stereotype'. Mosse voelde zich dus uitgesloten van de dominante, 'hegemoniale', 'vijandige' Arische mannelijkheid. Heel wat Duitsers rond 1930 – toen Mosse in Salem naar school ging – zouden de situatie ongetwijfeld anders hebben uitgelegd. Zij associeerden de jonge Gerhard Lachmann-Mosse met macht, geld en invloed. De nationalistische en nationaal-socialistische propaganda had de overtuiging verspreid dat de macht in het land werd uitgeoefend door joden. De 'Arische mannelijkheid' werd precies gemobiliseerd in verzet tegen de veronderstelde 'joodse hegemonie'. De kern van de boodschap van Hitler was dat de in wezen zwakke (maar listige) machtshebbers van hun troon zouden worden gestoten door het in wezen krachtige (maar gehypnotiseerde en misleide) volk. De mannelijke kracht die gemobiliseerd zou worden voor de redding van Duitsland was te vinden in de misprezen klasse van handarbeiders, en niet in de leidende kringen van de burgerlijke Weimarrepubliek.

Ook de nadruk op het perfecte mannelijke, naakte lichaam in de nationaal-socialistische visuele cultuur was bedoeld als een breuk met de zieke, gedegenerende, verzwakte, verwijfde, burgerlijke, 'hegemoniale' cultuur. In het werk van Mosse lijkt het alsof de fascistische, Arische man de voortzetting en climax is van de constante negentiende-eeuwse cultus van de Griekse mannelijke schoonheid. Maar waar was die cultus aan te treffen? Mosse verwijst naar de neoklassieke schilderkunst van de Fransman Jacques-Louis David. David was inderdaad gegrepen door het werk van de Duitser Johann Joachim Winckelmann, die als geen ander heeft bijgedragen tot de verspreiding van het Griekse ideaal van mannelijke schoonheid in de tweede helft van de acht-

tiende eeuw. Ook bij Winckelmann en David stond het gespierde mannelijke lichaam symbool voor het verzet tegen de gevestigde, 'hegemoniale' macht van het hof en de adel. Ook hier stond mannelijke, revolutionaire daadkracht tegenover een verwijfd en gedege-nerend establishment (Solomon-Godeau, 1997).

Mosse heeft dus zonder meer gelijk wanneer hij sterke parallellen ziet tussen de visuele cultuur van de Franse Revolutie, met David als meest uitgesproken voorbeeld, en de fascistische visuele cultuur. Hij heeft evenzeer gelijk dat hij – zonder al te veel scrupules – op zoek gaat naar de band tussen 'twee cataclysmische gebeurtenissen van de moderne geschiedenis: fascisme en de Franse Revolutie', om tot de slotsom te komen dat er inderdaad belangrijke gelijkenissen zijn tussen de jakobijnse en fascistische politieke culturen (Mosse, 1989). Maar het is iets helemaal anders om, zoals Mosse doet, te beweren dat de neoklassieke Griekse esthetiek meteen de norm bepaalde voor de negentiende en twintigste eeuw. Als het Griekse ideale lichaam iets symboliseerde, dan was het niet zozeer de burgerlijke hegemoniale mannelijkheid, maar juist het verzet ertegen. Dit is opvallend in verschillende politieke contexten en in uiteenlopende politieke bewegingen.

Wat bovendien opvalt in de moderne visuele cultuur vanaf de Romantiek en de Restauratie is de relatieve afwezigheid van het geïdealiseerde mannenlichaam. In de loop van de negentiende eeuw werd het mannelijk naakt weggedrongen uit de burgerlijke *mainstream*-cultuur, terwijl het vrouwelijk naakt steeds prominenter werd. In de romantische kunstcritiek van Stendhal bijvoorbeeld werd duidelijk gemaakt dat moderne mannen niet langer geïnteresseerd waren in schilderijen met blote mannen die heroïsche republikeinse deugdzaamheid symboliseerden, maar dat hun passies elders lagen. In de negentiende en twintigste eeuw ontstond een heuse cultuur van het erotisch vrouwelijk naakt. De Britse

kunstenaar en criticus Walter Sickert schreef in 1910 in zijn wekelijkse column voor *The New Age*:

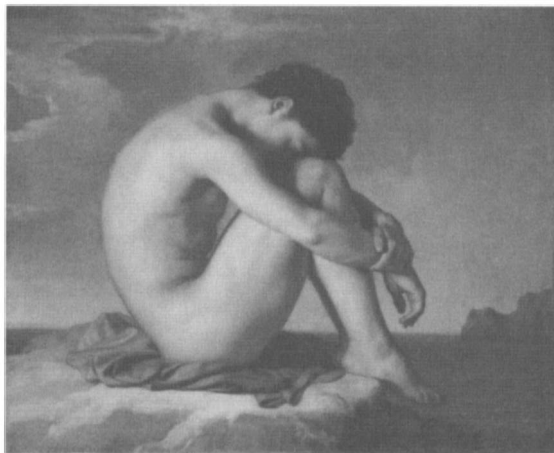
'Will any clear-headed person maintain that the whole production and multiplication of the nudes with which the exhibitions in Europe are flooded, culminating in the publication and export of such catalogues as "Le Nu au Salon", owe their stimulus to purely artistic grounds?'

(Sickert, 2000, p. 261)

Sickert verwees hiermee concreet naar de Fransman Armand Silvestre, die jaarlijks een album uitbracht onder de titel *Le Nu au Salon*, waarin alle vrouwelijke naakten werden samengebracht en voorzien van suggestief commentaar. Het was duidelijk dat de respectabele, jaarlijkse salons, waarin slechts gekeurde schilderijen van erkende kunstenaars werden tentoongesteld, gelegenheden vormden voor de publieke demonstratie van de mannelijke interesse in het vrouwelijk lichaam. De gedachte dat een mannenlichaam 'mooi' kon zijn, werd een steeds vreemder en zelfs weersprekend idee. Elders toonde ik aan hoe deze cultus van het vrouwelijk naakt en de verdwijning van het mannelijk naakt moet worden gezien in het licht van het ontstaan van de moderne heteroseksuele cultuur (De Smaele, 2001).

'Homoseksualisering' van het mannenlichaam

Dit alles doet vragen rijzen bij de stelling van Mosse dat het Griekse, geïdealiseerde mannenlichaam de visuele belichaming was van de moderne burgerlijke hang naar orde, respectabiliteit en vooruitgang. Integendeel, de Griekse beelden, die hun politieke functie als revolutionaire helden vanaf de Restauratie hadden verloren, werden in de loop van de negentiende eeuw in toenemende mate geassocieerd met seksuele inversie. Homoseksuele patiënten vertelden aan hun dokters hoe zij in

'JEUNE HOMME NU ASSIS AU BORD DE LA MER',
HIPPOLYTE FLANDRIN (1856)

de musea op zoek gingen naar klassieke naakte mannen en hoe deze beelden een belangrijke rol speelden in hun ongezonde erotische fantasieën. Een Italiaanse anonieme homoseksuel schreef in een lange bekentenis aan Emile Zola (die later werd gepubliceerd door 'Dr. Lauphs', een pseudoniem voor de Franse legerarts Georges Saint-Paul) hoe hij in de musea een grote liefde opvatte voor Hector, Achilles en Paris, 'van wie de mooie atletische vormen, de mooie naakte armen en de hoge helm me gedurende lange uren in gedachten deden verzinken'. Later, toen hij een seksueel avontuur beleefde met een man, was hij 'getroffen door de volmaaktheid van zijn lichaam dat (...) mij van een schitterende schoonheid leek die de antieke kunstwerken die mij vroeger passioneerden, overtrof'. De Oostenrijkse psychiater Richard von Krafft-Ebing noteerde gelijkaardige fantasieën bij zijn geïnverteerde patiënten. Via hypnose trachtte hij de erotische verbeelding van deze mannen te wijzigen en ze in te prenten: 'Ik verafschuw de liefde voor mijn eigen geslacht en ik zal mannen nooit meer knap vinden' of 'Ik voel een neiging naar de vrouw, omdat de vrouw mooi is, begeerlijk en geschikt voor de man' (Krafft-Ebing, 1999, p. 374 & 378).

Het mannenlichaam werd daardoor in de negentiende eeuw zo goed als volledig overgelaten aan de homoseksuele verbeelding. Het is opvallend hoe rond 1800 regelmatig naakte vrouwen én mannen opdoken in het werk van één en dezelfde kunstenaar, zoals de succes schilder Jean-Auguste-Dominique Ingres, maar hoe de erfenis van deze kunstenaars nadien werd opgesplitst. De vrouwelijke naakten vonden een plaats in de visuele *mainstream*-cultuur, terwijl de mannelijke naakten (en reproducties ervan) collectors items werden voor homoseksuele verzamelaars. Zo werd de academische studie van Ingres' leerling Hippolyte Flandrin uit 1836, *Jeune homme nu assis au bord de la mer*, rond 1900 fotografisch hernomen door de homoseksuele fotografen Fred Holland Day en Wilhelm von Gloeden, en nog vele anderen na hen, en groeide het kunstwerk uit tot een gay icoon (Camille, 1994).

Rond 1900 was de jonge, mannelijke Griekse god volstrekt *niet* het symbool van de burgermaatschappij en evenmin van mannelijkheid. De burgerlijke, hegemoniale mannelijkheid bleef veeleer 'onbelichaamd'. Tegenover deze burgerlijke, 'hegemoniale' lichaamloze mannelijkheid werden vanaf de laatnegentiende eeuw evenwel in toenemende mate fysieke manbeelden gesteld. Vaak hadden deze gespierde beelden een uitgesproken antibourgeois karakter. Zo zouden gespierde mannelijke torso's vaak opduiken in socialistische affiches. In linkse hoek werd het mannenlichaam het symbool voor de arbeiderssolidariteit en de nieuwe maatschappij. Het naakte mannenlichaam kreeg in de iconografie van de Arbeid en in progressieve middens aldus een 'democratische' betekenis. In deze socialistische kunst werden geen naakte vrouwen afgebeeld voor de lustvolle blik van mannen, maar werden helden van de arbeid getoond die in hun schoonheid en grootsheid de toeschouwers aanspoorden tot een groter democratisch bewustzijn.

In vele gevallen had deze socialistische

aandacht voor het mannenlichaam ook een homo-erotisch aspect. De geestdriftige poëzie van de Amerikaan Walt Whitman werd in deze kringen gretig gelezen en oefende een grote invloed uit, zowel in de Verenigde Staten zelf als daarbuiten (Garman, 2000; Cocks, 2001; Dellamora, 1990, pp. 86-93). De Britse geleerde John Addington Symonds, die worstelde met zijn eigen sterke gevoelens voor andere mannen, was onder de ban van Whitman:

'Leaves of Grass became for me a sort of Bible. [...] I imbibed a strong democratic enthusiasm, a sense of dignity and beauty and glory of simple healthy men. [...] I can now declare with sincerity that my abnormal inclinations, modified by Whitman's idealism and penetrated with his democratic enthusiasm, have brought me into close and profitable sympathy with human beings even while I sinned against law and conventional morality.'

(Symonds, 1984, p. 189)

In zijn memoires kwam Symonds vaak terug op de democratische gevolgen van zijn homo-seksuele blik. Toen hij verliefd werd op de Venetiaanse gondelier Angelo Fusato, merkte hij op:

'Had it not been for my abnormal desire, I could never have learned to know and appreciate a human being so far removed from me in position, education, national quality and physique.'

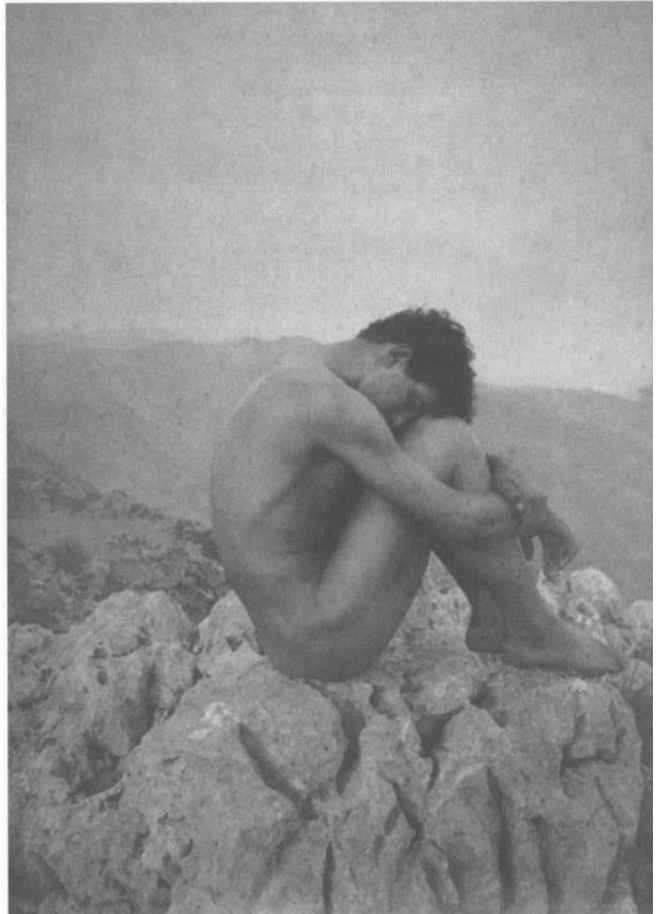
(Symonds, 1984, p. 276)

De bemiddelde zoon van een dokter, de Oxford-geleerde, de succesvolle schrijver en intellectueel, zag op die manier een mogelijkheid om weg te breken uit zijn middenklasse-omgeving en een nieuwe wereld binnen te treden, wat zijn persoonlijke ervaring van solidariteit en gelijkheid verruimde.

Symonds oordeelde dat heteroseksuele mannen ten onrechte bevreesd waren voor

intimiteit met andere mannen. Mannelijke vriendschap en seksuele omgang tussen mannen waren geen alternatieven voor heteroseksuele relaties:

'In the very nature of the sexual contact between two males there inheres an element of instability. No children come of the connection. There can be no marriage ceremonies, no marriage settlements, no married life in common. Therefore, the parties are left free, and the sexual flower of comradeship may spring afresh for each of them wherever favourable soil is found. Viewed in this way, viewed as the final expression of

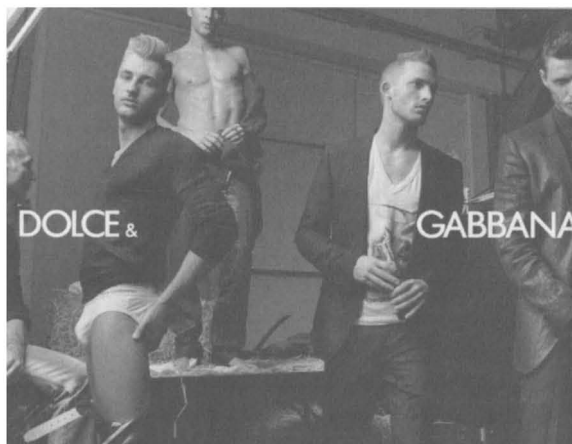
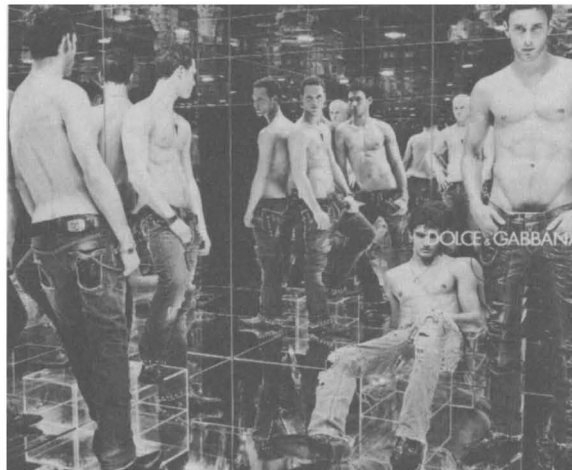
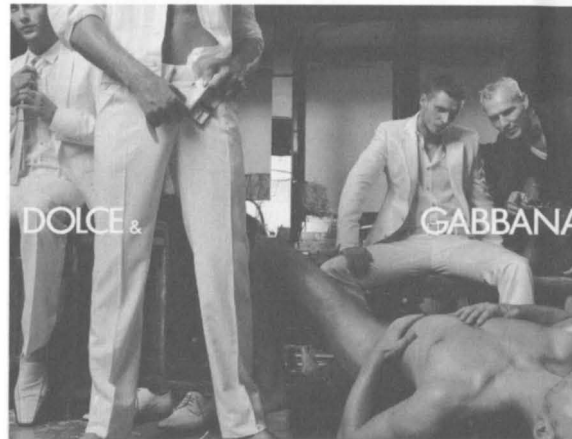
'CAINO', WILHELM VON GLOEDEN (CA. 1902)

mutual love and liking, I see no harm to society or character in sensual enjoyment between man and man.'

(Symonds, 1984, pp. 277-278)

Integendeel, seksuele begeerte tussen mannen kon enkel maar iets extra bijbrengen, iets wat heteroseksuele huwelijken en het gezinsleven niet konden bieden. Het maakte moderne mannen bewust van waarden die vreemd voor hen bleven wanneer ze opgesloten bleven binnen de muren van de bourgeois familie. *Male bonding* en intimiteit konden leiden tot grotere nationale eensgezindheid, tot democratische gevoelens, tot een klassenloze maatschappij, tot de afbraak van de liberale ophemeling van het egoïstische privé-leven, tot het herstel van de publieke sfeer. Kunstenaars als de Amerikaanse schilder Thomas Eakins en de Britse beeldhouwer Hamo Thornycroft stelden vanuit eenzelfde inspiratie het mannelijke naakte lichaam centraal in hun werk (Griffin, 1995; Hatt, 2003).

Volgens Whitman en Symonds zouden mannen die onder dezelfde dekens belanden betere burgers zijn. Whitman drukte zijn hoop uit in de inleiding van de editie van 1876 van zijn *Leaves of Grass* dat de mannenliefde de Verenigde Staten van de toekomst tot een levende eenheid zou samenbinden (Garman, 2000, p. 102). Belanden onder dezelfde lakens kon in nazi-Duitsland betekenen dat men terecht kwam in concentratiekampen of nog erger. Nochtans verspreidde de nationaal-socialistische propaganda ideeën over mannelijke kameraadschap die niet zo heel veel verschilden van die van Whitman. Er is een overduidelijke klemtoon op *male bonding*, homosociale contacten en kameraadschap. Dit werd vergezeld van een heropleving van het mannelijk naakt, duidelijk geïnspireerd door klassieke of neoklassieke voorbeelden. Het beeld van een Spartaans Duitsland was krachtig en efficiënt. Het herstelde een publieke ruimte. Het deed de nationale eensgezindheid en wilskracht toenemen. Het hielp de focus te ver-

CAMPAGNE VAN DOLCE & GABBANA

schuiven van het privé-leven naar de publieke sfeer, van de kleine bekommernissen van het burgerlijke Weimar-leven naar de actieve deelname aan de oprichting van het Derde Rijk. Maar het riep natuurlijk onmiddellijk associaties op met seksuele inversie en perversie. Het beeld van het mannelijke naakte lichaam was ondertussen al te veel een homoseksueel of homo-erotisch thema geworden om het nog volledig van deze associaties los te kunnen maken en voor sommige ideologen van de *Männerbund* – zoals Hans Blüher – was de grens met de mannenliefde ook vaag (Oosterhuis, 1997). De tegenstanders van het fascisme zouden zowel vóór als na de oorlog trouwens het 'hitlerisme' en fascisme als al dan niet onderdrukte uitingen van homoseksualiteit brandmerken. Mosse omschrijft dit in zijn *mémoires* als een vorm van antifascistische homofobie (Mosse, 2000, p. 106).

Aantrekkelijke mannen

Het lijkt dus onterecht om, zoals Mosse doet, te veronderstellen dat er sinds de laattachtende eeuw tot het einde van de twintigste eeuw een stereotiep beeld van mannelijke schoonheid bestond dat het cement vormde van de burgerlijke maatschappij. Het inderdaad min of meer constante beeld van de Griekse mannelijke schoonheid en kracht, kwam slechts op de voorgrond in bepaalde politieke bewegingen of regimes, die de mannelijke regeneratie van de verzwakte burgerlijke samenleving bepleitten. Dit wil niet zeggen dat in de tussentijd het beeld van gespierde mannelijkheid volledig verdween of geen invloed uitoefende. Een interessante tekst op dat vlak is het essay 'Our gentlemanly failures' dat Samuel Henry Jeyes in 1897 in de Engelse *Fortnightly Review* publiceerde. In dit artikel worden twee eigentijdse vormen van Victoriaanse mannelijkheid tegenover elkaar geplaatst. Jeyes stelt vast dat de opvoedingsmethode van Dr. Arnold in Rugby is overgenomen door heel wat provinciale *public schools*, met als gevolg dat er overal *young gentlemen*

rondlopen: 'Grown and growing up, we see them everywhere: bright-eyed, clean-limbed, high-minded, ready for anything, and fit for nothing'. Deze jonge heren staan hun mannetje op het sportveld, maar slaan een mal figuur in de *City of London*:

'If you see one of them swinging along with his muscular stride, his fresh unwrinkled face, and his spotless high collar, you know he is only cheerful because he has been sent out on an errand, and forgets for the moment that he is the drudge of some puffy Israelite, has to call him Sir, and perhaps answer his bell – an estimable and not unkindly person, perhaps, nor without a certain weakness for the manly young clerk who is so little use in the office, and despises him, he feels, because he never took a cold bath in his life, and does not know which way to sit in a boat or which side to mount a horse.' (Jeyes, 1897, pp. 388–389)

De stereotypes die Mosse heeft beschreven, zijn er: de corpulente joodse kapitalist met het onsportieve lichaam (die een zwak heeft voor de knappe kantoorklerk), tegenover de gespierde en geharde *clean cut Englishman* (die, zo blijkt uit de slotpassage van het artikel, een zwak heeft voor vrouwen). Maar het succes is aan de kant van de joodse ondernemer. En ook al bevestigt de schrijver hier de antisemitische vooroordelen, hij is even kritisch tegenover de traditionele Engelse opvoedingstechnieken in de *public schools*, met de nadruk op atletiek en karaktervorming, in plaats van studie en praktische vorming. Jeyes spreekt over een nieuwe Engelse rage, met een lang aristocratisch verleden, van 'worship of the body, or of bodily prowess'. Hij contrasteert die met de houding van de Duitsers, de meest geduchte concurrenten van de Britten, die 'niet zijn gefascineerd door een ideaal dat uitstekend werkte voor de oude Grieken' met hun eenvoudige economie, maar dat in de gecompliceerde moderne wereld enkel maar

leidt tot economische *débâcles* (Jeyes, 1897, p. 398).

Er was dus zonder meer sprake van een populaire vorm van mannelijkheid die aansluit bij wat Mosse beschreef, maar het zou verkeerd zijn deze vorm van mannelijkheid 'hegemoniaal' te noemen en haar te veel te verbinden met de burgerlijke hang naar respectabiliteit en vooruitgang. Evenmin kan men deze vorm van 'lichamelijke mannelijkheid' een grote waarde toekennen in het in stand houden van patriarchale verhoudingen. Zoals gezegd is de klemtoon op het begeerlijke vrouwenlichaam in de visuele cultuur in het Westen in dat verband veel belangrijker, zoals ook door tal van feministische kunstenaressen en kunsthistoricae is opgemerkt en aangeklaagd. Met die alomtegenwoordigheid van het vrouwenlichaam contrasteert de 'uitwisseling' van het mannenlichaam. Mannen hadden daardoor het privilege van de 'unmarked body' en de 'unmarked gender'. Te veel referenties aan meer fysieke en gespierde vormen van mannelijkheid, waren dan ook bedreigend.

Toen vanaf de jaren zeventig aarzelend wat meer erotische mannenlijven in de visuele cultuur doordrongen, leidde dat dan ook meteen tot ongerustheid. Achter een tentoonstelling van mannelijke naakten door vrouwelijke fotografen in 1980 in New York werd door de *New York Times* een feministisch plot om mannen te ridiculiseren verondersteld (Leddick, 1998, p. 393). De door mannen en vrouwen steeds weer herhaalde 'vaststelling' dat mannenlichamen op zich niet aantrekkelijk waren, had de geesten sterk doordrongen. 'How different man from woman!', riep de Amerikaanse seksexperte Dorothy Dunbar Bromley in 1954 uit: 'I can't imagine a woman, although Dr. Kinsey did find some, who could be excited sexually by a picture of an unknown male, nude or partly nude' (Dunbar Bromley, 1954, p. 148). De meerderheid van de vrouwen die antwoordde op de vraag over pornografie in de seksenquête van Shere Hite in de vroege jaren 1970 kon daarbij alleen

maar denken aan erotische afbeeldingen van het vrouwenlichaam (Hite, 1974). De Amerikaanse psychiater en forensisch specialist Joseph Wilson schreef in 1964 in een bijdrage over 'Female sexual crimes':

'Exposure of their genitals by women is comparatively rare, but exposure of legs and breasts is not uncommon, and though inherently more sexually stimulating than exposures made by men, the general public does not consider it as dangerous to public morals, and women are seldom arrested for indecent exposure.'

(Wilson, 1964, p. 91).

Blote mannen waren lachwekkend of pathetisch, maar zeker niet opwindend of 'mooi'. Alleen homoseksuelen dachten daar anders over. Het geërotiseerde mannenlichaam is dan ook lange tijd vooral beperkt gebleven tot de homoseksuele subcultuur. Nu de verleidelijke en begeerlijke naakte mannen ook in de *mainstream* doordringen, kunnen wij – zoals de Vlaamse journaliste Jacqueline Goossens – niets anders dan 'homomannen' zien. Niet dat ze er 'nichterig' uitzien. Homo's zijn al sinds de negentiende eeuw liefhebbers van de Griekse mannelijke schoonheid. Sinds de opkomst van de homobeweging, zijn zij ook meer in staat om dat ideaal openlijk te beleven en te belichamen, als – in de woorden van Mark Simpson (1994) – *male impersonators*. Zeker vanaf de jaren zeventig werd de *gay scene* meer en meer 'viriel' en 'straight looking', en meteen een vindplaats voor commerciële 'mannelijke looks' (Snaith, 2003). Nu homo's in het openbaar de man maken, worden ook heteromannen meer en meer geconfronteerd met een ideaalbeeld van mannelijke schoonheid dat hen uit evenwicht dreigt te brengen en hen met een Adonis-complex opzadelt, waardoor ze hun eigen lichaam via *power training* of het innemen van steroïden een meer gespierd uiterlijk trachten te geven (Pope, Phillips & Olivardia, 2000).

Tot slot

Men doet er goed aan 'hegemoniale mannelijkheid' niet eenzijdig te verbinden met het beeld van het Griekse ideale lichaam, zoals Mosse deed. In de afgelopen twee eeuwen is mannelijke schoonheid zelfs in toenemende mate een vreemd, een *queer* idee geworden. Het geïdealiseerde mannelijke lichaam werd wel door revolutionaire bewegingen van rechts en van links ingezet tegen de heersende macht die als verzwakt en verwijfd werd voorgesteld. Steeds echter werd dit beeld van Griekse mannelijkheid ook onmiddellijk met homo-erotiek verbonden, soms door de voorstanders, vaker door de tegenstanders. Die fase lijken we nog niet voorbij. Het openingscitaat van dit artikel toont hoe wij mannelijke adonissen nog steeds met homoseksualiteit associëren. Maar mannen willen er ondertussen wel graag als adonissen uitzien.

Op het ogenblik dat mannelijkheid duidelijke fysieke trekken krijgt en lichamelijk wordt, is de macht van de machthebbers echter bedreigd. Althans, dat lijkt de geschiedenis van de afgelopen twee eeuwen te leren. Wanneer fysieke mannelijkheid tot basis en symbool van de mannelijke macht wordt uitgeroepen, dreigt de revolutie. De voormalige 'tegentypen' worden dan immers dominant. Binnen de westerse liberale traditie heeft men dan ook steeds de aandacht afgeleid van de mannelijke schoonheid en meer nadruk gelegd op de verbeelding van het vrouwenlichaam. Het lijkt erop dat deze traditie nu opnieuw onder druk staat. Ik wees reeds naar de homo-invloed op de beeldvorming, maar ook de aanwezigheid van niet-westerse visuele culturen werkt ontwrichtend. Gesluisde vrouwenlichamen en lichaamsbewuste, jonge migrantenmannen storen de historisch opgebouwde liberale codes. Het positieve lijkt te zijn dat mannen niet langer genieten van een 'unmarked gender' en hun sekseloze statuut van 'universele mens' verliezen. Alarmerend is dan weer dat de huidige beeldvorming de genderstereotypen veeleer bevestigt en versterkt

dan ondermijnt of transformeert. Het is zonder meer 'historisch' dat journalisten het kontje van Wouter Bos hebben ontdekt, maar nog steeds wordt ook onmiddellijk gespeculeerd over homoseksualiteit, én wordt tegelijkertijd opgemerkt dat *sex appeal* geen garantie biedt voor goed bestuur. Adonis is nog steeds niet de verbeelding van orde en vooruitgang.

Noten

1. Over alle aspecten van Mosse's werk als historicus, zie Payne, Sorkin en Tortorice, 2004.
2. Voor een uitstekende kritische bespreking van het hegemonieconcept van Connell, zie Demetriou, 2001.

Literatuur

- Allen, J. A. (2002). Men Interminably in Crisis? Historians on Masculinity, Sexual Boundaries, and Manhood. *Radical History Review*, 82, 191-207.
- Aschheim, S. E. (1999). George Mosse at 80: A Critical Laudatio. *Journal of Contemporary History*, 34, 295-312.
- Boutoutouh, F. (2006). Macho, Metro en Mooi. *sQueue*, 11, nr. 1, 22-25.
- Camille, M. (1994). The Abject Gaze and the Homosexual Body. *Journal of Homosexuality*, 27, 161-188.
- Cocks, H. (2001). Calamus in Bolton: Spirituality and Homosexual Desire in Late Victorian England. *Gender & History*, 13, 191-223.
- Connell, R.W. (1995). *Masculinities*. Sydney: Allen and Unwin.
- Dellamora, R. (1990). *Masculine Desire: The Sexual Politics of Victorian Aestheticism*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Demetriou, D. Z. (2001). Connell's Concept of Hegemonic Masculinity: A Critique. *Theory and Society*, 30, 337-361.
- Dunbar Bromley, D. (1954). Healing the Human Sore. Dr. Kinsey's summum bonum. In Donald Porter Geddes (Ed.), *An Analysis of the Kinsey Reports on Sexual Behavior in the*

- Human Male and Female* (pp. 143-153). New York: New American Library.
- Garman, B. K. (2000). 'Heroic Spiritual Grandfather': Whitman, Sexuality and the American Lef, 1840-1940. *American Quarterly*, 52, 90-126.
- Goossens, J. (2005). Spraakmakers. *DM Magazine*, 24 december 2005, 23.
- Griffin, R. C. (1995). Thomas Eakins' Construction of the Male Body, or 'Men Got to Know Each Other across the Space of Time'. *Oxford Art Journal*, 18, 70-80.
- Hatt, M. (2003). Near and Far: Homoeroticism, Labour and Ham Thornycroft's 'Mower'. *Art History*, 26, 26-55.
- Hite, S. (1974). *Sexual Honesty, by Women for Women*. New York: Warner Books.
- Jeyes, S. H. (1897). Our Gentlemanly Failures. *The Fortnightly Review*, 61, 387-398.
- Krafft-Ebing, Richard von (1999). *Psychopathia sexualis*. Burbank: Bloat.
- LaBouche, P. (2006a). Le New Male: René Dupree. *sQueue*, 11, nr. 1, 15.
- LaBouche, P. (2006b). Johnny ! *sQueue*, 11, nr. 2, 20.
- Leddick, D. (1998). *The Male Nude*. Köln: Taschen.
- Mosse, G.L. (1985). *Nationalism and Sexuality: Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe*. Madison: University of Wisconsin.
- Mosse, G. L. (1989). Fascism and the French Revolution. *Journal of Contemporary History*, 24, 5-26.
- Mosse, G. L. (1996). *The Image of Man. The Creation of Modern Masculinity*. Oxford: Oxford University Press.
- Mosse, G. L. (2000). *Confronting History. A Memoir*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Oosterhuis, H. (1997). Medicine, Male Bonding and Homosexuality in Nazi Germany. *Journal of Contemporary History*, 32, 187-205.
- Payne, S. G., Sorkin, D. J. en Tortorice, J. S. (Eds.) (2004). *What History Tells: George L. Mosse and the Culture of Modern Europe*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Pope, H. G., Phillips, K. A. & Olivardia, R. (2000). *The Adonis Complex: The Secret Crisis of Male Body Obsession*. New York: The Free Press.
- Schwalbe, M. (1997). Recensie van G.L. Mosse, *The Image of Man. Contemporary Sociology*, 26, 319-321.
- Sickert, W. (2000). *The Complete Writings on Art*, Ed. Anna Gruetzner Robins. Oxford: Oxford University Press.
- Simpson, M. (1994). *Male Impersonators: Men Performing Masculinity*. London: Cassell.
- Smaele, Henk de (2001). 'Excellent morceaux de nu'. Mannelijkheid, heteroseksualiteit en het vrouwelijk lichaam (1800-1970). In Kaat Wils (Ed.), *Het lichaam (m/v)* (pp. 165-182). Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Snaith, G. (2003). Tom's Men: The Masculinization of Homosexuality and the Homosexualization of Masculinity at the End of the Twentieth Century. In Judith Still (Ed.), *Men's Bodies* (pp. 77-88). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Solomon Godeau, A. (1997). *Male Trouble: A Crisis in Representation*. Londen: Thames and Hudson.
- Symonds, J. A. (1984). *The Memoirs of John Addington Symonds*. Ph. Grosskurth (Ed.). Londen: Hutchinson.
- Tosh, J. (2004). Hegemonic Masculinity and the History of Gender. In Stefan Dudink, Karen Hagemann en John Tosh (Eds.), *Masculinities in Politics and War: Gendering Modern History*. Manchester: Manchester University Press.
- Wilson, J. G. (1964). *Sex and the Unmarried Woman*. New York: Sexology Corporation.